

BATIK SAN'ATINING NAZARIY ASOSLARI VA UNING AMALIY BEZAK SAN'ATIDA QO'LLANILISHINING METODIK ASOSLARI

Kenjayeva Umida Rajabovna

Navoiy davlat universiteti

“Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” kafedrası o’qituvchisi

Annatsiya: Ushbu maqolada batik san’atining nazariy asoslari, uning tarixiy rivojlanish jarayoni hamda amaliy bezak san’atidagi o’rni va ahamiyati tahlil etiladi. Maqolada batik texnikasining turlari, rang tanlash madaniyati, kompozitsion yechimlar hamda matoga ishlov berish jarayonining badiiy-pedagogik jihatlari yoritilgan. Shuningdek, o’quvchilarni batik san’ati bilan tanishtirish jarayonida qo’llaniladigan samarali metodik yondashuvlar va ijodiy topshiriqlar orqali ularning estetik didi, ijodkorligi hamda milliy qadriyatlarga bo’lgan hurmatini shakllantirish masalalari o’rganilgan. Tadqiqot natijalari batik san’atini tasviriy san’at darslarida qo’llash orqali o’quvchilarda amaliy san’at ko’nikmalarini rivojlantirishning samarali yo’llarini ko’rsatadi.

Kalit so’zlar: Batik san’ati, amaliy bezak san’ati, milliy qadriyatlar, rangshunoslik, kompozitsiya, ijodiy tafakkur, metodika, o’quv topshiriqlari.

Batik san’ati — bu matoga rang berish jarayonida mum yoki boshqa himoya vositalari yordamida naqsh va bezak hosil qilish san’atidir. U Indoneziya, Malayziya, Hindiston kabi mamlakatlarda qadimdan rivojlangan bo’lib, bugungi kunda ham dunyo miqyosida o’zining badiiy-estetik qadriyati bilan alohida e’tirof etiladi. O’zbekiston hududida ham so’nggi yillarda batik san’ati o’quv jarayoniga kiritilib, tasviriy san’at va amaliy bezak san’ati yo’nalishlarida o’quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Batik texnikasini o’rgatish orqali o’quvchilarda rang va shakl uyg’unligini his etish, milliy naqsh va ramzlarni zamonaviy talqinda aks ettirish, matoga ishlov berish bo’yicha amaliy ko’nikmalarni shakllantirish imkoniyati yaratiladi. Shuningdek, bu jarayon o’quvchilarning sabr-toqat, diqqat-e’tibor, badiiy tafakkur va estetik didini shakllantirishga xizmat qiladi. Maqolada batik san’atining nazariy asoslari bilan bir qatorda uni amaliy bezak san’atida qo’llashning pedagogik va metodik jihatlari keng yoritiladi.

Batik san’atining o’ziga xos jihatlardan biri — bu san’at turi nafaqat badiiy ijod mahsuli sifatida, balki texnik mahorat, sabr-toqat va rang sezgirligini talab qiluvchi murakkab ijodiy jarayon sifatida shakllanganidir. Batikda ranglar uyg’unligi, chiziqlarning nafisligi va naqshlarning ma’nodorliligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli uni o’rgatishda faqat texnik usullarni emas, balki estetik, psixologik va pedagogik yondashuvlarni uyg’un holda qo’llash zarur.

Maktab o'quvchilarini batik san'ati bilan tanishtirishda eng avvalo bu san'atning tarixiy ildizlari, milliy madaniyat bilan bog'liqligi va xalq amaliy san'ati bilan uzviy aloqadorligini tushuntirish muhimdir. O'quvchilarga batik san'ati orqali xalqimizning qadimiy bezakchilik an'analari, ranglar ramzi va milliy naqshlarning ma'nosi haqida ma'lumot berish ularning milliy o'zlikni anglashiga yordam beradi. Dars mashg'ulotlarida batik san'atining asosiy turlari — issiq batik, sovuq batik, tugunli batik (shibori) usullari bilan tanishtirish, ularning o'ziga xos texnik bosqichlarini amaliy ko'rsatish o'quvchilar uchun qiziqarli va foydali bo'ladi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaraganda, batik san'ati o'quvchilarda rangshunoslik bilimlarini mustahkamlashda, ularni rang va kompozitsiya uyg'unligini to'g'ri tanlashga o'rgatishda samarali vosita hisoblanadi. O'quvchilar har bir rangning ramziy ma'nosini, ularning milliy bezaklarda qanday uyg'unlashishini o'rganish orqali badiiy tafakkurini rivojlantiradi. Shu bilan birga, matoga ishlov berish, mumi bilan chizish, bo'yoqlarni aralashtirish jarayonida ijodiy mustaqillik, sinchkovlik va mas'uliyat kabi shaxsiy fazilatlar shakllanadi.

Batik san'atini o'qitishda darslarni bosqichma-bosqich tashkil etish muhim o'rin tutadi. Birinchi bosqichda o'quvchilarga batik texnikasi haqida nazariy tushunchalar beriladi: batik nima, uning kelib chiqish tarixi, qo'llaniladigan asbob-uskunalar va materiallar, matoga ishlov berish qoidalari haqida ma'lumot beriladi. Ikkinchi bosqichda o'quvchilar oddiy geometrik yoki o'simliksimon naqshlar asosida chizmalar tayyorlashadi. Uchinchi bosqichda esa o'quvchilar mum yordamida naqshni matoga tushiradilar, keyin esa bo'yoq bilan ishlov berish jarayoni amalga oshiriladi. Oxirgi bosqichda esa mumni issiqlik yordamida eritib, natijani tahlil qilish va baholash ishlari olib boriladi.

O'quv jarayonida batik texnikasini o'rgatish uchun interfaol usullar — "ko'rsat va bajar", "ijodiy ustaxona", "kichik guruhda loyihalash", "taqqoslash va tahlil" kabi metodlar samarali natija beradi. Bu metodlar o'quvchilarning faolligini oshiradi, ular o'z ijodiy g'oyalarini mustaqil amalga oshirish imkoniga ega bo'ladilar. Shuningdek, o'qituvchi tomonidan konstruktiv fikr-mulohaza berish, o'quvchilarning ishlari tahlil qilinib, ijobiy tomonlari e'tirof etilishi ularni yangi izlanishlarga undaydi.

Batik san'atining amaliy bezak san'atidagi o'rni ham alohida e'tiborga loyiqdir. U nafaqat mato bezaklari, balki interyer dizayni, moda, suvenirlar, devor panolari kabi ko'plab yo'nalishlarda qo'llaniladi. Shuning uchun maktab bosqichida o'quvchilarni batik san'atiga jalb qilish ularning kelajakdagi kasbiy yo'nalishlarini aniqlashga ham yordam beradi. San'at sohasiga qiziqqan o'quvchilar uchun batik texnikasi badiiy ifoda vositalarini kengaytiradi, o'z milliy madaniyatini zamonaviy shaklda aks ettirishga undaydi.

Batik san'atini o'qitishda milliy qadriyatlarni yoritish muhim metodik yo'nalish hisoblanadi. Masalan, o'quvchilarga milliy naqshlardan — "islیمی", "giri", "bargli", "mevazor" kabi bezak turlarini o'z ishlarida qo'llashni o'rgatish orqali ularni milliy

ruhda tarbiyalash mumkin. Ranglar tanlashda esa milliylikni ifodalovchi ranglar — ko‘k (osmon va tinchlik ramzi), yashil (tabiat va hayot ramzi), sariq (quvonch va nur ramzi) kabi ranglarning ramziy ma‘nolariga e‘tibor qaratish estetik didni boyitadi.

Metodik jihatdan, o‘qituvchi darslarni nafaqat mahorat darslari shaklida, balki tadqiqotga asoslangan, ijodiy topshiriqlar orqali tashkil etishi kerak. Masalan, o‘quvchilarga “milliy naqsh asosida batik kompozitsiyasi tuzish” yoki “tabiatdan ilhomlangan batik ishlanmasi yaratish” kabi topshiriqlar berish ularning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Shu orqali o‘quvchilar o‘z milliy qadriyatlarini zamonaviy talqin bilan uyg‘unlashtirib, san‘atga ijodiy yondashishni o‘rganadilar. Shuningdek, batik san‘atini o‘rganish jarayonida o‘quvchilar orasida hamkorlik, o‘zaro fikr almashish va jamoaviy ish ko‘nikmalari rivojlanadi. Guruhda ishlash ularning bir-biridan o‘rganish, tajriba almashish va ijodiy natijalarni baham ko‘rish imkonini beradi. O‘qituvchi esa bu jarayonda rahbar, yo‘naltiruvchi va motivatsiya beruvchi sifatida ishtirok etadi.

Batik san‘ati o‘quvchilarning estetik dunyoqarashini kengaytirish, milliy qadriyatlarni his etish va ularni ijodiy yo‘sinda ifodalashda muhim o‘rin tutadi. Ushbu san‘at turi orqali o‘quvchilar nafaqat texnik ko‘nikmalarni, balki go‘zallikni qadrlash, mehnatni sevis, o‘z milliy merosiga hurmat bilan qarash kabi insoniy fazilatlarni ham egallaydilar. Shu bois batik san‘atini tasviriyl san‘at darslariga kiritish nafaqat badiiy tarbiya, balki ma‘naviy va axloqiy tarbiyaning ham samarali vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Batik san‘ati — bu o‘zida milliy qadriyatlar, estetik did, ijodiy tafakkur va texnik mahoratni mujassam etgan badiiy faoliyat turidir. Uni maktab tasviriyl san‘at darslarida o‘qitish o‘quvchilarda nafaqat rang va shakl uyg‘unligini his etish, balki milliy madaniyatni anglash va qadrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Batik texnikasi orqali o‘quvchilar ijodiy jarayonda sabr-toqat, e‘tibor, mustaqillik va badiiy idrokni namoyon etadi. Mazkur san‘at turi ularni xalq amaliyl san‘ati, ranglar ramzi va bezaklar ma‘nosi bilan yaqindan tanishtiradi.

Pedagogik nuqtai nazardan, batik san‘atini o‘rganish o‘quvchilarning estetik tarbiyasi, ijodiy tafakkuri va madaniyl ongini rivojlantirishning muhim omili sifatida qaraladi. O‘qituvchining dars jarayonini metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etishi, interfaol usullarni qo‘llashi, milliy naqsh va ramzlarni ijodiy talqin qilishga yo‘naltirilgan topshiriqlar berishi o‘quvchilarning san‘atga bo‘lgan qiziqishini yanada oshiradi. Shu bois, batik san‘atini tasviriyl san‘at ta‘limiga kiritish bugungi kunda badiiy tarbiya jarayonini boyituvchi, o‘quvchilarning milliy o‘zligini mustahkamlovchi samarali metodik yo‘nalish sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Шавдиров С. А. Подготовка будущих учителей к исследовательской деятельности // Педагогическое образование и наука. – 2017. – № 2. – С. 109–110.
2. Shavdirov S. A. Selection Criteria of Training Methods in Design Fine Arts Lessons // Eastern European Scientific Journal. – 2017. – № 1. – P. 131–134.
3. Shovdirov S. Analyzing the sources and consequences of atmospheric pollution: A case study of the Navoi region // E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – Vol. 587. – P. 02016.
4. Shavdirov S. Method of organization of classes in higher education institutions using flipped classroom technology // AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2025. – Vol. 3268. – No. 1. – P. 070035.
5. Шавдиров С. А. Ўқувчиларда тасвирий саводхонликка оид ўқув компетенцияларини шакллантиришнинг педагогик-психологик жиҳатлари // Современное образование (Узбекистан). – 2017. – № 6. – С. 15–21.
6. Shovdirov S. A. Tasviriy san'atni o'qitishda o'quvchilarning sohaga oid o'quv kompetensiyalarini shakllantirish omillari // Inter education & global study. – 2024. – № 1. – P. 8–14.
7. Ibraimov X., Shovdirov S. Theoretical Principles of The Formation of Study Competencies Regarding Art Literacy in Students // Science and Innovation. – 2023. – Vol. 2. – No. B10. – P. 192–198.
8. Шавдиров С. А. ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ О. И ПРИКЛАДНОМУ ИСКУССТВУ // International Scientific Review of the Problems and Prospects of Modern Science and Education. – 2018. – P. 84–85.
9. Shovdirov S. TASVIRIY SAVODXONLIKKA OID O'QUV KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA O'QUVCHILARNI MANTIQUIY VA ABSTRAKT FIKRLASHGA O'RGATISH // Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – № 12. – С. 193–196.
10. Baymetov B. B., Shovdirov S. A. Methods of Organizing Practical and Theoretical Classes for Students in The Process of Teaching Fine Arts // International Journal on Integrated Education. – 2023. – Vol. 4. – No. 3. – P. 60–66.